

KUTATÁS

KUTATÁS

Dobos Elvira: Vizuális kifejezésmódok és kommunikáció az online közösségi térben

A tanulmány a szerző 2012. március 27-én, a Borders & Connections Nemzetközi Konferencián elhangzott előadásából készült.

“Everything we see hides another thing, we always want to see what is hidden by what we see.”

(Rene Magritte)

Miert szükséges a közösségi site-okkal, tartalmukkal és felhasználásuk módjával foglalkozni? A téma jelentősége és aktualitása valószínűleg nem szorul különösebb magyarázatra manapság, amikor azzal szembesülünk, hogy már az általános iskola 5. osztályába járó gyermekek között is többségben vannak azok, akiknek van Facebook profiljuk, mint akiknek nincs (Bognár – Kovács, 2011.). Előljáróban mégis fontos kiemelnünk két szempontot, amelyek

különösen indokoltá tették a témaválasztást.

A képi hatások, kép kommunikáció, és ezzel együtt a képi gondolkodás jelentőségének (újbóli) növekedése az élet minden területén tetten érhető. Nyilvánvaló közhely, hogy mai kor emberét folyamatosan rengeteg képi hatás éri, amelyek különböző forrásokból és csatornákon érnek el hozzánk. Az újságok képei, a termékek csomagolásán megjelenő ábrák, a különböző hirdetések, reklámok – nyomtatott, vagy éppen digitális formában – reggeltől estig olyan képekkel árasztanak el minket, amelyeket tulajdonképpen nincs is lehetőségünk kikerülni. S úgy tűnik, nem is akarjuk, hiszen különben miért viselnénk öltözetünkre, tárgyainkra nyomtatva is ezeket a képeket? A jelenséggel kapcsolatban utalhatunk E. H. Gombrichra, aki már 1972-ben egy olyan történeti korszak kezdetéről beszélt, amelyben a kép átveszi az írott szó helyét (Gombrich, 2003 [1972]), vagy W. J. T. Mitchellre, aki szerint „a képi reprezentáció problémája mindig is élő volt, s most már megkerülhetetlenül és soha nem látott erővel nehezedik rá a kultúra minden rétegére a legkifinomultabb filozófiai spekulációktól a tömegmédiá legközönségesebb termékeiig” (Mitchell, 1992), illetve Gottfried Boehmre, aki „ikonikus fordulatnak” nevezi azt a folyamatot, amely során a kép és a hang a szöveg egyenértékű részévé válik, és az írás elveszíti

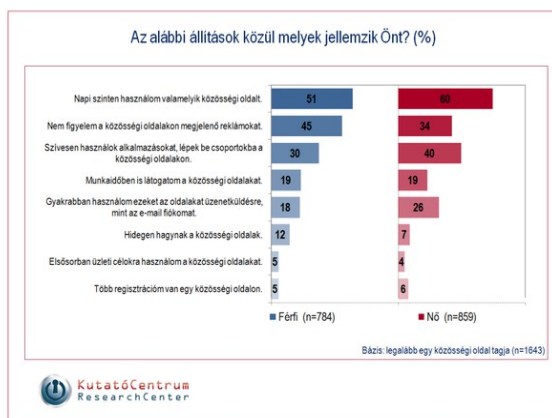
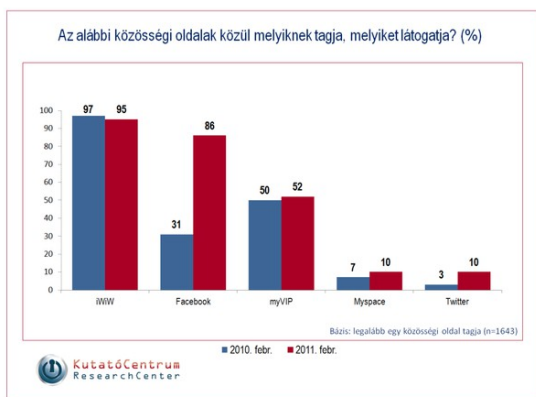

vezető szerepét (Boehm, 1994). Benczik talán még ennél is tovább megy egy lépéssel, hiszen szerinte a kép nemcsak az írásbeliség monopóliumán okoz repedéseket, hanem magával a nyelvvel is versenyre kelhet, mivel „az elsődleges gondolkodás érzékszervi alapú tudattartalmakkal történik, amelyek között kitüntetett helyet foglalnak el a vizuális jellegű érzékszervi alapú tudattartalmak, azaz a képek.” (Benczik, 2003.)^[1]

Tulajdonképpen ugyanezt a jelenséget érhetjük tetten a közösségi site-ok felhasználói esetében is, amikor – például a Facebook üzenőfalán – a szöveges üzenetek mellett egyre nagyobb teret és hangsúlyt kap a képekkel való kommunikáció. Ugyanerre utalt nemrégiben a BBC Click című infokommunikációs technikai fejlesztésekkel foglalkozó műsora is, amikor a közösségi oldalakkal foglalkozó 2012. márciusi adásában arról számolt be,

hogy a fejlesztőknek komoly kihívást jelent a felhasználók képi kommunikációra, és képek szintetizálására irányuló folyamatosan növekvő igénye.

A másik dolog, amely különösen indokoltá teszi a témával való foglalkozást, az a közösségi oldalak közkedveltsége. Az utóbbi években ugyanis rendkívül nagy népszerűsége tettek szert a különböző közösségi site-ok. Az internethasználók egyre népesebb tábora regisztrált tagja legalább egy, de gyakran több ilyen portálnak, és a legfrissebb kutatások szerint (KutatóCentrum 2010, 2011) Magyarországon néhány közösségi site – például a Facebook és a Twitter – felhasználóinak létszáma továbbra is rendkívül dinamikus növekszik. A KutatóCentrum felméréséből kiderült az is, hogy a felhasználók aktivitása a Facebook esetében a legnagyobb, és többségük napi szinten, akár még munkaidőben is rákattint az oldalra.

Forrás: KutatóCentrum

Ezen kívül azt is láthatjuk, hogy világszerte egyre több mozgalom, tüntetés szerveződik ezeken a felületeken. Gondolhatunk például az internet és a Facebook „arab tavasz” során játszott szerepére,^[2] vagy akár arra, hogyan vált a site hazai belpolitikai események szervezésének, csoportosulások létrehozásának közegévé, ami korábban elképzelhetetlennek tűnhetett. Ily módon e közösségi terek kétségkívül komoly szerepet vívtak ki maguknak a kommunikáció, sőt, akár a társadalmi folyamatok alakulása, alakítása szempontjából is. Nem kérdés tehát, mekkora jelentőséggel bírnak azok a tartalmak, amelyek óriási sebességgel, s egyetlen kattintással juthatnak el a felhasználók beláthatatlan sokaságához.

E site-ok ugyanakkor nemcsak az információk áramlását és a sokféle felhasználóból álló tömegekhez, vagy meghatározott csoportokhoz való eljuttatását könnyítik meg, hanem egyúttal az önkifejezés sajátos lehetőségeit is nyújtják felhasználóik számára. Sőt, egyesek számára az önkifejezés egyik legmeghatározóbb terepévé is válhatnak azáltal, hogy a személyes adatok, vélekedések, érdeklődési kör, fotók, videók feltöltésével, megosztásával, az ismerősi-baráti háló nyilvánossá tételével egyfajta digitális lenyomatát alakíthatják ki valódi, „offline” életüknek. A site-on keresztül történő folyamatos kapcsolattartással pedig az információk állandó áramlása egy olyan ingerekben gazdag környezetet hoz létre, amelyben a felhasználó egy „kiterjesztett valóság” képzetét élheti meg.

Mindezt összevetve nem csodálkozhatunk

azon, hogy a különböző – s ezzel együtt a vizuális elemekkel is operáló – tartalmak egyre nagyobb számban jelennek meg az oldalakon.

A képek

Az utóbbi időben tehát megfigyelhetően nagy gyakorisággal megosztott képi tartalmaknak van egy olyan csoportja, amelynek felbukkanása különösen érdekes lehet. Az ebbe a csoportba sorolható képek határozottan elkülönülnek a felhasználót, illetve életének eseményeit, fontos szereplőit ábrázoló fotóktól, s céljuk nyilvánvalóan nem ezek egyszerű dokumentálása és „megmutatása” a közönségnek. E képek igen sokfélék, pontos körülhatárolásuk és csoportokba rendezésük ezért nem egyszerű feladat. Van azonban néhány olyan közös jellemzőjük, amelyek miatt mégis megkísérelhetjük a behatárolást. Először is ezek a képek általában a digitális technika lehetőségeit kihasználó montázs-technikát alkalmazzák, gyakran szöveges elemekkel is kiegészítve. A képek alapanyagául bármely a világhálón fellelhető kép (esetleg több kép is) szolgálhat, amit aztán az alkotó szabadon önt újszerű formába. Mégpedig többnyire azért, hogy az így kapott eredmény frappáns alátámasztásul szolgáljon – sok esetben verbálisan is kifejtett – közlendőjéhez.^[3] De ezeken kívül gyakran találkozhatunk olyan vizuális tartalmakkal is, amelyek a művészi kifejezésmód eszközeit alkalmazva, vagy éppen műalkotások átdolgozásával, digitális „újrafelhasználásával” igyekeznek eljuttatni üzeneteiket a felhasználók tömegéhez – igen nagy sikerrel.

Persze mindenképpen meg kell jegyeznünk azt is, hogy egészen különböző színvonalú alkotásokról[4] van szó.

A vizsgálat

A képek e típusának vizsgálatához az anyagot megfigyeléses módszerrel, véletlenszerű mintavétellel történt gyűjtés eredménye szolgáltatja. A gyűjtés a Facebook üzenőfalán különböző felhasználók által megosztott tartalmak nyomon követésével 2012. január elejétől március végéig történt. A 3 hónapos időszakban minden nap többször, ugyanazokban az időpontokban az oldalra kattintva az üzenőfalon éppen megjelenő tartalmak letöltéséből kerültek ki a vizsgálat alapjául szolgáló képek. Így összesen 196 olyan kép gyűlt össze, amely a fent meghatározott kategóriába sorolható.

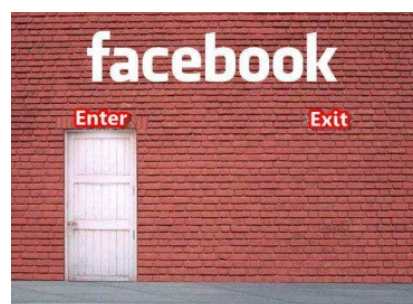
A képek típusai

A képeknek *tartalmi* sajátosságai alapján jellemzően hat fő típusa figyelhető meg. Ezt a csoportosítást persze korántsem tekinthetjük teljesnek, vagy véglegesnek, és hangsúlyoznunk kell azt is, hogy kifejezetten a gyűjtött anyagra vonatkozik. Érdekes módon azonban a hat típus nagyjából hasonló arányban jelenik meg a mintában.

A következőkben csupán néhány jellegzetes kép közlésére van mód minden csoportból, amelyek azonban jól szemléltetik az egyes típusokat.

1. Ironikus, önreflexív képek

Ebbe a csoportba olyan képeket sorolhatunk, amelyek magára a közösségi oldalra, és annak használatára reflektálnak.

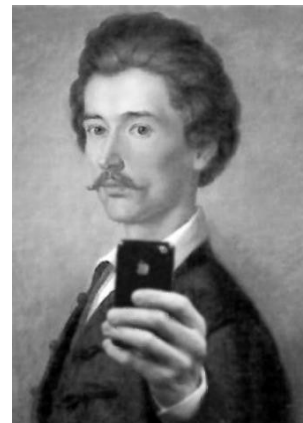

2. Digitalizált világra reflektáló képek

napjainkra gyakorolt hatását igyekeznek megfogalmazni igen különböző eszközökkel.

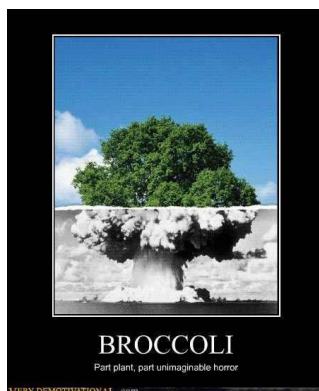
Az ide sorolt képek a digitális technika minden-

3. Kritikát megfogalmazó képek

A képek harmadik típusa jellemzően valamilyen kritikát fogalmaz meg társadalmi, politikai folyamatokkal, eseményekkel kapcsolatban. Az itt közölt példán látható, hogy

ugyanannak a képnek olyan egészen különböző célokra történő felhasználása is megvalósulhat, mint az első esetben az atombomba, illetve a másodikban a brokkoli szörnyűségeinek kifejezése.

4. Tudományos és technikai fejlődésre reflektáló képek

Ezek a képek nagyon gyakran az „akkor és

most” egymás mellé állításával érzékeltetik a tudományos és technikai fejlődés mértékét és hatásait.

THEN

NOW

Falls to the floor

Break the screen

Falls to the floor

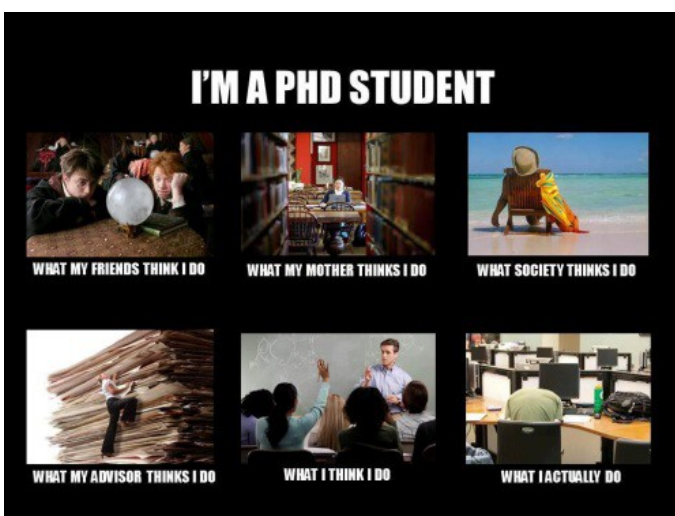

Break the floor

5. Mindennapok dolgaira, eseményeire reflektáló képek

Az ötödik típusba azok a nagyon sokszínű te-

matikát felvonultató képek tartoznak, amelyek a mindennapok eseményeit dolgozzák fel.

6. Művészethez, műalkotásokhoz kapcsolódó képek

Ebbe a talán legérdekesebb típusba tartoznak

azok a képek, amelyek művészekhez, művészeti irányzatokhoz kapcsolhatók, vagy műalkotásokat dolgoznak át.

Az összegyűjtött képeket vizsgálva rögtön felmerül a kérdés, hogy egyáltalán milyen fogalmakkal tudjuk leírni őket. Mint említettük, a képek igen változó színvonalúak, s túlnyomó többségük semmiképp sem nevezhető műalkotásoknak. Működésük azonban mégis megvilágítható néhány olyan fogalom segítségével, amelyeket a műalkotások esetében is használunk.

A következőkben négy olyan fogalomra térünk ki, amelyek segíthetnek ezeknek a képeknek az értelmezésében, és különösen jól megragadják legjellemzőbb sajátosságait, illetve azt a módot, ahogy létrejönnek és működnek az online közösségi térben.

Újrahasznosítás

Az első az újrahasznosítás, amely ismerős számunkra mint olyan művészeti eljárás,

amely rengeteg lehetőséget rejt magában a feleslegessé vált hulladékok művészeti felhasználásától, a recycling art-tól egészen a szövegek újraírásáig terjedő igen széles spektrumon. Ezt a széles spektrumot kívánta felvonultatni a 2011-es *Újraírt történetek* címmel rendezett V. Budapest Transzfer Nemzetközi Irodalmi Fesztivál, de szintén ide tartozik az a különleges, 2008-as kiállítás, amely *Fazonigazítás* címmel mintegy száz hamisított festmény kortárs művészek által újjáalkotott változatát mutatta be a VAM Design Centerben.

Ahogy láttuk, a Facebook-on is számos olyan alkotással találkozunk, amelyek műalkotásokat dolgoznak át, hasznosítanak újra. A digitalizált alkotások esetében az újrahasznosítás persze jóval egyszerűbben kivitelezhető, és fontos különbség, hogy az eljárás nem érinti az eredeti „alapanyagot”.

René Magritte Ez nem pipa (1928-29) című alkotása és egyik újrashasznosított változata.

Montázstechnika

A montázstechnika alapvető művészeti eljárás, sajátossága, hogy egymástól nagyon távol eső elemeket kapcsol össze, s ezáltal teremti meg újszerű összefüggések kifejezésének lehetőségét. Gyenes Zsolt igen találó megfogalmazása szerint az elemek üt-

köztetéséből keletkező „szikra” új minőségeket hoz létre (Gyenes, 2007).

A szóban forgó képekre vonatkoztatva mind ezt különösen igaznak tűnik Flusser kijelentése, miszerint „az információtermelés a rendelkezésünkre álló információkkal végzett kirakós játék.” (Flusser, 1985)

Bio-kibernetikus reprodukálhatóság

A következő két fogalom kifejezetten a digitális médiumok és eszközök által lehetővé vált eljárások leírására alkalmas. Az első ezek közül a bio-kibernetikus reprodukálhatóság, amely a fentebb már említett William J. Thomas Mitchell fogalma. A bio-kibernetikus reprodukció Mitchell szerint korunk alapvető technikai meghatározójaként felváltotta Walter Benjamin mechanikus reprodukcióját.

Nemcsak arról van szó, hogy a benjamin technikai sokszorosíthatóság új szintre lép azáltal, hogy a kép egyetlen kattintással reprodukálható, hanem ez azt is jelenti, hogy ma már a határtalanul változékony, digitálisan animált képek előállítása jelenti a reprodukálhatóságot, nem a technikai eszközökkel készített másolat. (Mitchell, 2002.) Ennek fontos következménye, hogy a másolat többé már nem alsóbbrendű, nem az eredeti sérült maradványa, hanem lényegében annak akár továbbfejlesztése, javított változata is lehet.

Remixelhetőség

A negyedik fogalom a remixelhetőség, amely-

nek Manovich két típusát különíti el. Az első – Barb Dybwad fogalma nyomán – a kollaboratív remixelhetőség egy olyan átalakítási folyamat, amely során az általunk rendezett és megosztott információ és média átrendezhető, s így új formák, szolgáltatások alapjául szolgálhat. A második típus pedig az a művészek által alkalmazott eljárás, amely során korábbi alkotások átdolgozásával új műalkotásokat hoznak létre. Ez azt jelenti, hogy bármely befejezett kulturális produktum bármely körvonalazható eleme automatikusan alkotóelemévé válhat egy újabb alkotásnak (Manovich, 2007). Szempontunkból nagyon termékenynek tűnik Manovich azon gondolata, hogy a remixelhetőség ezen két fajtája – bár első pillantásra nagyon különbözőnek látszanak – valójában ugyanazon kontinuumon helyezkedik el, következésképpen a szóban forgó képeket akár ugyanazon skálán is elhelyezhetjük, ahol azokat a „valódi” műalkotásokat, amelyek szintén a remixelés lehetőségével éltek. Véleményünk szerint azonban ezt azzal a kitételrel fogadhatjuk el, hogy némelyikük közelebb, némelyikük pedig távolabb fog esni tőlük.

Tehát a Facebookon az adott időszakban gyűjtött képekről elmondhatjuk mindezek alapján, hogy újrahasznosítás, vagy újrahasznosítások sorozatának eredményeként, gyakran montázstechnikával készülnek, folyamatosan fejlődnek, változnak a reprodukció során, és egy olyan skála különböző pontjain helyezkednek el, amelyen a hasonló technikával készült műalkotások is.

A közeg

De hogyan működnek ezek a képek, amikor felkerülnek az üzenőfalra, miként hat rájuk ez a speciális közeg? A hagyományos értelmezés szerint a műalkotások vizsgálatánál alapvetően három szereplő a meghatározó: az alkotó, a mű, és a befogadó.^[5] Ebben az esetben azonban más a helyzet, hiszen egyrészt több szereplővel van dolgunk, másrészt ezek a szereplők sok esetben, sőt többnyire ismeretlenek.

Először is bizonyára van a képnek egy eredeti alkotója, festő, fotós, vagy grafikus, aki lehet művész, de nem feltétlenül az. A következő szereplő a szoftver, vagy szoftverek, amelyek lehetővé teszik a kép digitális rögzítését, alkítását, reprodukálását, megosztását. Harmadikként azt a felhasználót kell megemlítenünk, aki az említett tevékenységeket elvégzi a szoftver segítségével. Az ő kiléte a vizsgált képek túlnyomó többségének esetében nem állapítható meg, sőt az sem, hogy hány ilyen szereplő vesz, vagy vett már részt a folyamatban addig az időpontig, amíg a kép bekerült a gyűjtött anyagba. Külön szereplő-

ként kell kezelnünk azt a felhasználót is, aki megosztja a képi tartalmat, hiszen ez többnyire megint csak nem azonos az előzőekkel (persze ezt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, mindenesetre azonosságuk bizonytalan). A következő szereplőnk a kép, amely az esetek többségében az alkotások különböző egymásra rakódó, egymással kommunikáló rétegeit jelenti, s végül eljutunk a befogadóig, aki bárki lehet – akár önszántán kívül, véletlenszerűen megpillantva a képet az üzenőfalán –, bárhol lehet, és egy pillanat alatt, egyetlen kattintással betöltheti (s gyakran be is tölti) a harmadikként és negyedikként megjelölt szerepeket. Itt ismét Manovichra utalhatunk, hiszen a befogadó valóban csupán egy ideiglenes állomás, egy bizonytalan és képlékeny pozíciójú hely az információáramlás e folyamatában. „Ha az információt vagy a médiatartalmakat egy vonathoz hasonlítanánk, azt mondhatnánk, mindegyik befogadó egy-egy állomás. Az információ megérkezik, más információkkal remixelődik, majd az új csomag tovább utazik más célok felé, ahol a folyamat aztán újra lejátszódik.” (Manovich, 2007:80)

Ez a hasonlat nagyon szemléletesen leírja azt a folyamatot, ami ezekkel a képekkel történik, s működésük lényegi jellemzőjeként határozható meg: a folyamatos változás áramlásszerű lehetőségét. Ebben az áramlásban teljesen elmosódnak a határok a különböző szerepek között, az egyes alkotások, alkotók és átdolgozók vagy újrahasznosítók, s alkotások egymásra rakódott rétegei között. Az információkkal végzett

kirakós-játék során pedig a képek újrahasznosított, továbbfejlesztett változatai amelyek „itt és most”-ját végérvényesen a „bárhol bármikor” váltja fel. gomolygó kommunikatív halmazzá válnak,

Irodalomjegyzék

Arab spring = Facebook revolution #1? Nato Review, Internet: http://www.nato.int/docu/review/2011/Social_Medias/Arab_Spring/EN/index.htm (2012. 04.01)

Benczik Vilmos (2003): *A kommunikáció mint a nyelvi változások forrása*. Eredeti angol megjelenés: Communication as source and motivator of language evolution. Language Problems & Language Planning, 2003/3. Internet: http://www.tofk.elte.hu/tarstud/filmuvtort_2004/benczik.htm#_ftn1 (2012. 03. 21.)

Boehm, Gottfried (1994): *Die Wiederkehr der Bilder*. In: u.ő: *Was ist ein Bild*. München, 11-38.

Bognár Renáta – Kovács Cintia (2011): *Kutatási projekt - A digitális bevándorlók és a digitális bennszülöttek a közösségi oldalak veszélyes hálójában*. Internet: http://besocial.hu/wp-content/uploads/2011/12/digitalis_bevandorlok_digitalis_bennszulottek.pdf (2012. 03. 21.)

Flusser, Vilém (1985): *A technikai képek univerzuma felé*. Eredeti megjelenés: Flusser, Vilém: *Ins Universum der technischen Bilder*. European Photography, Göttingen. Internet: <http://www.artpool.hu/Flusser/Univerzum/00.html> (2012. 02. 12.)

Gombrich, E. H. (2003 [1972]): *A látható kép*. In: Horányi Özséb (szerk.): *Kommunikáció I-II*. Budapest, General Press, 92–107. [The Visual Image. Scientific American 1972:227:3:85–96.]

Gyenes Zsolt (2007): *Az absztrakt fotográfia a kortárs művészetben* (DLA értekezés), Internet: http://www.gyenes62.hu/disszertacio_gyenes.pdf (2012. 02. 12.)

KutatóCentrum kutatása (2010, 2011) a közösségi oldalak használatáról Magyarországon. Internet: <http://www.kutatocentrum.hu/> (2012. 04. 01.)

Manovich, Lev (2007): *Remixelhetőség*. In: Halácsy Péter – Vályi Gábor – Wellman, Barry (szerk.): *Hatalom a mobiltömegek kezében. Új média re:mix I.*, Budapest, Typotex. 79-90.

Mitchell, W. J. T. (1992): *A képi fordulat*. Balkon, 2007./11-12. Internet: http://www.balkon.hu/2007/2007_11_12/01fordulat.html (2012. 03. 21.)

Mitchell, W. J. T. (2002): *The Work of Art in the Age of Biocybernetic Reproduction*. Artlink, 2002/1. 10-17. Internet: <http://www.artlink.com.au/articles/2522/the-work-of-art-in-the-age-of-biocybernetic-reprod/> (2012. 04. 01.)

Jegyzetek

[1] Persze az említett szerzők egymástól egészen eltérően írják le és értelmezik a folyamatot, kiindulópontjaik is különbözőek, ám erre jelen keretek között nincs mód kitérni.

[2] Hogy ez a szerep pontosan mekkora, az egyelőre nyitott kérdés. Lásd még erről bővebben a Nato Review összeállítását: Arab spring = Facebook revolution #1? Internet: http://www.nato.int/docu/review/2011/Social_Medias/Arab_Spring/EN/index.htm (2012. 04.01)

[3] Érdeemes megjegyeznünk, hogy sok olyan speciális Facebook-oldal is létezik már, amelyet kifejezetten ilyen jellegű képek feltöltésére és megosztására hoztak létre. Az ezekre feltöltött képek többségének készítője ismeretlen.

[4] Az „alkotás” kifejezést itt a szó teljesen hétköznapi értelmében használjuk.

[5] Manovich e hagyományos hármas kiegészítését javasolja egy negyedik taggal, a szoftverrel, ami jelen esetben kétségkívül szükséges, ám nem elégséges kiegészítése a szereplők listájának.